

MAHABXORAT DOSTONINING FALSAFIY BO'LIMLARI : “BHAGAVAD - GITA”, “MOKSHADHARMA” , “ANUGITA ” KITOBLARI

Nizomova Odina Shavkat qizi

*Toshkem davlat transport universiteti,
“Ijtimoiy fanlar” kafedrasida tayanch doktoranti*

Anotatsiya. Ushbu tezisdagi Qadimgi Hindistonda falsafaning ilk kurtaklari shakllanishi, madaniyati, tarixida alohida o'rin tutgan buyuk epos “Mahabxorat” dostonining falsafiy masalalar yoritilgan kitoblari haqida fikr yuritiladi. “Mahabxorat” dostonidagi “Bhagavadgita”, “Anugita”, Sanxya, “Mokshadharma” kitoblari aynan falsafiy qarashlar haqida qimmatli ma'lumotlar bilan tanishish bizga qadimgi Hindiston falsafasini chuqurroq o'rganishimizga imkoniyat beradi.

Tayanch iboralar: Hindiston falsafasi, “Mahabxorat” dostoni, “Bhagavadgita”, “Anugita”, Sanxya, “Mokshadharma”, Brahma, Krishna, Arjuna, Hinduizm, Brahmanizm, Vishnuizm.

“Mahabxorat” dostonining asosiy mavzusi toju-taxt uchun urush bo'lsada, urush mavzusi butun bir dostonning 1/4 qismini tashkil etadi, qolgan qismlari mifologik, falsafiy hamda ijtimoiy mavzularga bag'ishlangan.

“Mahabxorat” ning oltinchi kitobiga diniy va falsafiy tabiatning o'ziga xos risolasi - “Bhagavad-Gita” (“Ilohiy qo'shiq”) kiritilgan bo'lib, unda brahmanizm - hinduizm dogmalari she'riy shaklda bayon etilgan. Jang oldidan, aravada chopib ketayotgan Arjunani, qarindoshlarining qonini to'kishga haqli yoki yo'qligini shubha ostiga oladi. Krishna uni o'z vazifasini ado etishga va jangda qatnashishga ishontiradi. “Bhagavad Gita” diniy-falsafiy tariqatning asosiy va muqaddas kitobi “Krishna ongi” ga aylandi.

“Mahabxorat”ni shartli ravishda ikki bo'limga bo'lish mumkin: falsafiy va epik. Anugita (अनुगीत) - “Mahabxorat” ning juda muhim falsafiy matni bo'lib, Sanxya (संख्या) nazariyasining nazariy asoslarini belgilab bergan, “Mahabxorat” ning boshqa matnlari bilan taqqoslaganda eng tizimli va to'liqdir.

Anugita - bu hindlarning “Mahabxorat” dostonining 14-kitobiga (Ashvamedhika Parva) kiritilgan qadimiy sanskrit matni. “Anugita” so'zma-so'z Anu (अनु - davomi, keyingi, bo'ysunuvchi) Gita degan ma'noni anglatadi. Asl nusxa miloddan avvalgi 400 yil orasida tuzilgan bo'lishi mumkin. Milodiy 200 yil ammo uning nusxalari taxminan XV yoki XVI asrlarda o'zgargan.³⁴ Hindular buni 6-kitobdan topilgan “Bhagavad-Gita” ning qo'shimchasi deb bilishadi, shunga o'xshash “Anugita” Dharma (axloq, axloqiy ko'rsatmalar) haqidagi risolalardan biridir.³⁵ “Anugita qisman” “Bhagavad-Gita” da

³⁴ Кашинатх Т Теланг. Макс Мюллер (ред.). Бхагавадгита: Санацугатия и Анугита. – Оксфорд: Кларендон Пресс, 1882. – С. 198-204.

³⁵ Мориц Винтерниц (1996). История индийской литературы. – :Монтилал Банарсидасс: – С. 408-409.

topilgan sof falsafani emas, balki afsonalar va afsonalar orqali “Bhagavad-Gita” ning ba’zi axloqiy asoslarini qayta hikoya qilishdir.³⁶

Unda “Mahabxorat” urushi tugaganidan keyin Krishnaning Arjun bilan suhbatini eshitgan va eslab qolgan Vaisampayananing qisqacha mazmuni mavjud. Ular axloq va axloqning turli xil mavzularini hamda mavjudot mohiyatini muhokama qiladilar. Bu “Mahabxorat” da topilgan shunga o’xshash ko’plab dialog va munozaralardan biridir.³⁷ Anugita juda muhimdir, chunki asl nusxadagi g’oyalar va axloqiy nuqtai nazarlar hind falsafasining turli xil maktablari olimlari tomonidan keltirilgan, masalan, 8-asr boshlari Adi Shankara va 15-asr Vijnanabhiksu.³⁸ Olimlar Anugitadagi axloqiy nazariyalarga buddizm yoki jaynizm ta’sir qilganmi yoki ularning Anugitadan olingan nazariyalari ta’sir qilganmi yoki yo’qmi deb bahslashmoqdalar. Maks Myullerning fikriga ko’ra, ular o’xshash bo’lsa-da, ularning tegishli nazariyalarining dalillari va tafsilotlarini hisobga olgan holda, ularni ham tasdiqlash mumkin emas.³⁹

“Mahabxorat” da aynan hind falsafasiy matni, hind falsafasining tizimlarining asosiy qoidalarini “Mokshadharma” va Anugita matnlarida ko’rishimiz mumkin. Anugita ko’plab versiyalarda mavjud bo’lib, 36 yoki undan ko’p boblardan iborat bo’lib, ko’plab boblarda bir-biriga mos keladigan tarkib mavjud. Asl nusxa qadimgi bo’lishi mumkin, ammo matn butun tarixi davomida tahrir qilingan, qayta ishlangan, yangi boblar kiritilgan. Anugitani, odatda, tadqiqotchilar qadimgi “Bhagavad-Gita”ga qaraganda “Mahabxorat”ga ancha keyin qo’shilgan deb hisoblashadi va bu ikki matn orasidagi ta’limotlar batafsil va falsafiy asoslarga ko’ra ancha farq qiladi.⁴⁰

“Mahabxorat” ning “Anugita” qismi bu klassik eposdan Sakhyaga o’tish davriga tegishlidir. U eng qadimgi hind falsafiy tizimlarining asoslari, hamda qadimgi hind falsafasining maktablari bilan tanishishni xohlagan izlanuvchilar uchun muhim manba bo’lib xizmat qiladi. “Anugita” matnlari yaxlit emas, 3 qismga ajraladi.

“Mokshadharma” (मोक्षाधरमा) - bu falsafiy traktatlar va suhbatlar, mifologik hikoyalar, ta’limotlar va ko’rsatmalar to’plamini o’z ichiga olgan “Mahabxorat” ning eng yirik falsafiy matni. Bularning barchasi “Sankhya” va “Yoga” umumiy mavzusi bilan birlashtirilgan. Matn qadimgi davridagi falsafiy va diniy fikrlarning rivojlanish yo’nalishini aks ettiradi, bu “Sankhya” (संख्या) va “Yoga” (योगा) g’oyalarining rivojlanishini hamda hinduizmning turli maktablari va diniy oqimlari o’rtasidagi munosabatlarni o’rganishga qiziqish uyg’otadi. B.L Smirnov shunday yozadi: “Mokshadharma” da “Mahabxorat” ning boshqa falsafiy matnlariga qaraganda tana haqidagi ta’limotga ko’proq e’tibor qaratilgan. Chunki “Mokshadharma” ning o’zi shunchaki “Sankhya” nazariyasining ekspozitsiyasi emas “Sankhya” bilan chambarchas bog’liq bo’lgan yoga orqali ozod qilish usulini taqdim etish, har doim

³⁶ Шарма, Арвинд. «Роль анугиты в понимании Бхагавадгиты». Религиозные исследования. – Кембриджского университета. 1978. – С. 261-267.

³⁷ Кашинатх Т Теланг, Анугита, Том 8, Священные книги Востока, редактор: Макс Мюллер. – Оксфорд: Кларендон Пресс, 1882. – С. 227.

³⁸ Кашинатх Т Теланг. Макс Мюллер (ред.). Бхагавадгита: Санацугатия и Анугита. Оксфорд: Кларендон Пресс, 1882. – С. 198-207.

³⁹ Ф. Макс Мюллер. Бхагавадгита с Санацуджатией и Анугитой. 2014. Рутледж (Перепечатка оригинала 1910 г.). – С. 197, 201-208.

⁴⁰ Ярослав Васильков .Гита против анугиты: были ли йога и санкхья когда-либо единым целым?, Эпосы, хиласы и пураны: преемственность и разрывы: материалы Третьей Дубровницкой международной конференции по санскритским эпосам и пуранам. 2002. – С. 221-230, 234-252.

nazariy qoidalarni izchil tushuntirish, amaliy xulosalarga e'tibor berish, hayot qadamlarida va to'g'ridan-to'g'ri yoga mashqlariga tayyorgarlik bilan bog'liq holda talqin etiladi.

Umuman olganda, "Mokshadharna" vishnuizm (विष्णुइज्म) ni targ'ib qiladi, "Mahabxorat"ning ushbu qismida Vedalarning ateistik matnlari va tanqidlari mavjud.⁴¹ "Mokshadharna" ning bunday boy va xilma-xil mazmuni ko'plab mualliflar va bir qator tahrirlovchilar bir necha asrlar davomida ishlaganliklari bilan bog'liq. Rus tilida "Mokshadharna" 1961 yilda Ashxobodda "Ylym" nashriyoti tomonidan Turkmaniston SSR Fanlar akademiyasining akademigi Boris Leonidovich Smirnovning tarjimasida (tarjima 2012 yilda qayta nashr etilgan) nashr etilgan.

Xulosa qilib aytganda, "Mahabxorat" dostoning hind falsafiy matnlari, hinda falsafiy tizimlari haqida aynan shu kitoblarda yoritilgan. "Bhagavad- Gita" da axloqiy qoidalar yoritilib, keyinchalik hinduizm dini kitobiga aylanadi. "Anugita" da esa Sankhya falsafiy nazariyasi yoritilgan. "Mokshadharna" falsafiy traktatlar, suhbatlar, miflar va ko'rsatmalardan tashkil topgan va vishnuizmni targ'ib qiladi. Biz hind xalqining falsafiy g'oya va qarashlarini o'rganar ekanmiz albatta bu kitoblarga murojaat qilamiz.

ADABIYOTLAR:

1. Кашинатх Т.Т. Анугита, Том 8, Священные книги Востока, редактор: Макс Мюллер. – Оксфорд, 1889. – 394 с.

2.¹ Ф. Макс Мюллер. Бхагавадгита с Санацуджатией и Анугитой. 2014. Рутледж (Перепечатка оригинала 1910 г.). – 285 с.

3. Васильков Я.В., Невелева С.Л. О центральных образах «Стрипарвы» /Махабхарата. Книга Десятая. Сауптикапарва, или Книга об избиении спящих воинов. Книга Одиннадцатая. Стрипарва, или Книга о женах. Изд. подгот. – Москва: Янус-К, 1998. – 653 с.

4. Кашинатх Т.Т., Макс Мюллер (ред.). Бхагавадгита: Санацугатия и Анугита. – Оксфорд: Кларендон Пресс, 1882. – 508 с.

5. Смирнов Б.Л. Предисловие // Махабхарата V, часть I – Мокшадхарма (Основа освобождения), часть II – Нараяния. Кн. 12, гл. 174-367, шлоки 6457–13943 / Перевод, предисловие, примечания и толковый словарь. –Ашхабад: Издательство АН ТССР, 1961. – 749 с.

6. Шарма А. Роль анугиты в понимании Бхагавадгиты. Религиозные исследования. –Оксфорд: Кембриджского университета, 1978. – 428 с.

⁴¹Смирнов Б. Л. Предисловие // Махабхарата V, часть I – Мокшадхарма (Основа освобождения), часть II – Нараяния. Кн. 12, гл. 174–367, шлоки 6457–13943 / Перевод, предисловие, примечания и толковый словарь. – Ашхабад: АН ТССР, 1961. – С. 455.